

مسئولیت مدنی

ضرورت «مسئولیت مدنی» = «مسئولیت مدنی» در ایران

ما نباید دروضع و تدوین قوانین، از دیگران تبعیت کنیم .

شرایط زندگی طوری است که تجاوز بحقوق دیگران عملاً صورت میگیرد ،

بدون آنکه تجاوزکننده ظاهراً عملی برخلاف قانون مرتکب شده باشد

مسئولیت حقوقی آرشیتکتها (مهندسین) در امریکا و موارد آن :

۱- هیوب و نواقص مربوط به نقشه و مشخصات

۲- خسارت سوانح (مرك و جرح) ناشی از نقشه غلط

۳- صدور گواهینامه نادرست

۴- مسئولیتهای گوناگون

در نتیجه اکتشافات سریع علمی و اختراعات حیرت آور صنعتی، زندگی بشر در قرن بیستم دگرگونی شده و چرخ تمدن ۱۱ با سرعتی سرسام آور بگردش در آمده است . با وجود بسط آزادی و دمکراسی و علاقمندی به تأمین عدالت و جلوگیری از تجاوز، شرایط زندگی طوری است که تجاوز بحقوق دیگران عملاً صورت میگیرد، بدون آنکه تجاوزکننده ظاهراً عملی برخلاف قانون مرتکب شده باشد .

قرن و تمدنی که در جوار خانه های محقر، کاخی آسمان خراش برپا میکند و سلامت آنان را به خطر میاندازد ، معماری سود پرست بی انصافی که از خشت و گل ، بدون توجه به اصول فنی ، خانه های برای فروش میسازد تا به قیمت ارزان بخریداران بفروشد و سود بیشتری به کیسه خود سرازیر کند و این خانه ها با اولین بارش زمستان بر سر ساکنانش خراب میشود ، مقاطعه کاری که در ساختمان جاده ها و پلها و تونلها بخاطر صرفه جوئی، محکم کاری لازم را نمی کند و این غفلت اوضاعیات جبران ناپذیری به بار می آورد و موجب تلفات سنگینی میشود، طبیعی که در کار خود دقت لازم را نمیکنند . . .

اینها و صد هائز نظائر ایشان که در سایر امور عمداً یا از روی اشتباه مرتکب غفلت هائی میشوند که نتیجه اش زیان مالی و جانی افراد جامعه است، هیچکدام ظاهراً مستقیماً با سلامتی یا جان و مال کسی تجاوز نکرده اند، تا بمنوان دزد یا قاتل در پیشگاه محاکم قابل تعقیب باشند ولی آیا ممکن است اعمال این دسته را بصرف اینکه ظاهراً و مستقیماً تجاوزی به قوانین جاریه نکرده اند، نادیده گرفت و دستشان را در ادامه جنایات نامرئی یا بتعبیر دیگر جنایات قانونی ۱ باز گذاشت ؟ هرگز عدالت چنین اقتضائی ندارد .

همین مشکلات، متفکرین و قانونگذاران را به چاره اندیشی واداشت و نتیجه این چاره جوئی، پیدایش مقررات «مسئولیت مدنی» است که از مدت‌ها پیش در سلسله قوانین موضوعه یا رویه های قضائی لازم الاتباع کشورهای جهان درآمده است. برای این مقررات در هر زمان، مبنائی فرض شده است. در گذشته دور، گفتند: مینا و ملاک آن، فرضیه «تقصیر» است و بعداً باقتضای ضرورت زمان، فرضیه «خطر» Risk را ملاک آن دانستند و... و... و... و... الخ

در ایران نیز قانون «مسئولیت مدنی» ضمن ۱۶ ماده در اردیبهشت ماه ۱۳۳۹ تصویب و به مرحله اجرا در آمد. ولی بنابر سنت جاریه، این قانون «مقتبس» نیز نواقص فراوانی دارد که امید است ضمن عمل از طرف فضلا و دانشمندان حقوق ایران مورد توجه و بحث قرار گیرد. و عیوب و نواقص آن مطرح و نظرات اصلاحی پیشنهاد شود تا روزی اولیاء امور و مسئولین دانا و ناجس نیت، بتوانند در رفع نواقص موجود اقدام کنند.

قانون مذکور بصورت يك قانون مستقل در حقون ما خود نمائی کرده و مانند هر قانون یا «تأسیس» حقوقی جدید (۱)، پس از چندی با صدور احکام متعدد از دادگاه‌های ذیصلاحیت و بعداً آرا عدلی و انعالی کشور، دارای مفهوم خاصی میشود و بالاخره در این مورد رویه قضائی نسبتاً ثابتی خواهیم داشت. لذا لازم دانستیم قبل از بحث (و گاهی ضمن بحث) درباره قانون مسئولیت مدنی ایران، تفکر حقوقی و رویه محاکم و نظر قضات و وکلای کشورهایی را که در زمینه «مسئولیت مدنی» سابقه بیشتر دارند و دادگاه‌های آنجا دعاوی گوناگون و فراوانی را رسیدگی و حل و فصل کرده اند بتدریج در مجله «حقوق امروز» منعکس کنیم.

در اینجا منظور ما تبعیت از دیگران نیست. حتی این تبعیت و دنباله روی را مضر میدانیم. زیرا هر کشوری تحت تأثیر شرائط اقلیمی، جغرافیائی، تاریخی گذشته، شرائط اجتماعی و معتقدات مذهبی و غیره دارای خصائصی است که او را از سایر کشورها حتی کشورهای همسایه و هم مرز نیز ممتاز و مجزی میکند.

مهمترین مشکلی که قضات ما هنگام انجام وظیفه با آن مواجهند همین نکته یعنی منطبق نبودن باره ای از قوانین با شرائط محیط است. و این اشکال در قوانین ما وجود دارد. این حقیقت تلخی است که منصفانه نباید آن اعتراف کرد. بسیاری از قوانین ما مخصوصاً قوانین کیفری، ترجمه و اقتباس از قوانین فرنگ است، بدون آنکه ترجمه و اقتباس کنندگان توجهی باوضاع و احوال خاص و مقتضیات محیط زندگی ما داشته باشند، همین مشکلات است که رفته رفته هم مجریان با حسن نیت قانون و هم مردم عادی را بلزوم تغییر یا تکمیل بسیاری از قوانین متوجه کرده است. بدلیل همین تجربه که از گذشته داریم، اگر قرار باشد قوانینی وضع و تدوین شود، برای آنکه اشتباه سابق تکرار نشود بایستی مخصوصاً دقت کرد که اگر باید از قوانین و حقوق دیگران استفاده کنیم، این اقتباس بسیار با احتیاط و در جهت مصالح و منطبق با شرائط خاص ملت خودمان باشد. اگر به زندگی آینده خود و فرزندانمان علاقه داریم و این سرزمین را مستقل میخواهیم، رعایت این نکته ضروری است.

از جمله اموری که باید خیلی درباره آن بحث و گفتگو شود، «مسئولیت مدنی» است که وسعت دامنه و کثرت مصادیق آن بر اهل فضل پوشیده نیست و چون در سالهای

(۱) با توجه به قاعده «تسیب» در «فقه شیعه» و «حقوق ایران»، نمیتوان گفت موضوع مسئولیت مدنی، ابداع یا تأسیس تازه ایست که در حقوق ما سابقه نداشته است. امیدواریم در این زمینه نیز بحثی بمیان آوریم و با فضایی حقوقدانان کشور بر ما منت گذارند و این موضوع را ضمن یکی دو مقاله بررسی فرمایند.

اخیر فعالیت‌های گوناگون ساختمانی در ایران شدت یافته و شرکتها و اشخاص زیادی کارشان منحصرأ امور ساختمانی است و بسیار دیده شده که پاره‌ای از این اشخاص و شرکتها با کمال گستاخی از رعایت قواعد فنی و بکار بردن مصالح ساختمانی مناسب خودداری میکنند، ناچائیکه دهها و بلکه صدها سانحهٔ مرگ و جرح ناشی از این بی احتیاطی و سودجویی نامشروع پیش آمده و مردم بیگناه و مخصوصاً مردم شریف نسبتاً تهی دست، مجروح و حتی کشته شده و یا تنها سرمایه‌شان را که همان یک خانه بوده از دست داده‌اند، لذا بحث مسئولیت مدنی را در این زمینه مقدم داشتیم و در این شماره مسئولیت مدنی مهندسین و معماران (ارشیکتها) را در آمریکا به استحضار میرسانیم و در صورت توفیق، این نوع مسئولیت را در سایر کشورها نیز مطالعه میکنیم تا هنگام بحث دربارهٔ قانون مسئولیت مدنی ایران و قواعد تسبیب و اتلاف (در قه و قانون مدنی)، این موضوع را با دیدی وسیع تر بررسی کنیم و علاوه، بنظر میرسد که اطلاع از تفکر حقوقی سایر کشورها (با توجه باینکه بهیچوجه نباید تقلید و تبعیت کرد) مخصوصاً دربارهٔ اموری نظیر «مسئولیت مدنی» که مفهوم تازه آن مولود زندگی جدید است، برای قضات شریف و وکلاء ارجمند دادگستری که بهر حال و قبل از تدوین یک قانون مسئولیت مدنی کامل، بایستی از قانون موجود، نتایج منطبق با احتیاج امروز مردم، بگیرند و بحکم ضرورت، بار نقص تقنین را نیز تا حدیکه اصول را برهم نریزد، تحمل کنند، بی فایده نیست.

امید است فضلا و دانشمندان حقوق با تنقید آنچه در این رشته تقدیمشان میگردد بر نویسنده منت گذارند و کتباً راهنمایی و هدایت فرمایند.

بیشتر آنچه در این قسمت بعنوان «مسئولیت حقوقی ارشیکتها (مهندسین) و موارد آن در آمریکا» با استحضار میرسد، ترجمه و اقتباس مستقیم از مجلات و کتابهای حقوقی انگلیسی و امریکاست و تنها سعی نویسنده این بوده است که اصطلاحات و نظریات حقوقی خارجی را تا آنجا که تغییری در موضوع ندهد، هر چه بیشتر با مصطلحات و مفاهیم حقوقی خودمان بیان کند. ضمناً چون برای کلمهٔ (ارشیکت) معادل فارسی کاملی نیافتیم، ناچار گاهی عیناً و زمانی (مهندس) و در مواردی (معمار) بکار برده‌ایم. بهر حال، مقصود از کلمهٔ (ارشیکت) کسی است که شغلش تهیهٔ نقشه یا طراحی و یا نظارت ساختمان باشد.

مسئولیت حقوقی ارشیکتها (مهندسین) و موارد آن در آمریکا

مجازات، در زمان بابلیها بموجب قانون حمورابی بسیار خشن و شدید بود تا آنجا که فی‌المثل اگر خانه‌ای در نتیجهٔ سهل انگاری و غفلت در کیفیت ساختمان، بر ساکنان آن فرو میریخت و مثلاً پسر صاحبخانه زیر آوار هلاک میشد، بیدرتنگ پسر معمار ساختمان را محکوم بمرگ مینمودند (۱).

رومیها نیز اصول قصاص بالمثل (السن بالسن والجروح قصاص) را که مرسوم و منذ اول زمان بود ادامه دادند. یعنی اگر کسی دندان کسی را میشکست یا چشم کسی را کور میکرد، دندان و یا چشمش را میشکستند و یا کور میکردند. و در مورد معماران، شخص معمار در برابر

زیان‌هایی که اذکار او حاصل می‌شد بـمـجازاتی کاملاً نظیر زیان وارده محکوم می‌گردید. اینگونه مجازات در مورد معماران، با مرور زمان دچار تحول گردید تا آنجا که میزان مسئولیت در این مورد از افراط بتفریط کشیده شد و مجازات‌های شدید زمان با بلیها و رومیها بتدریج تخفیف یافت تا جایی که در انگلستان، آرشیکتک‌ها از مجازات معاف میدانند و وکلای دادگستری انگلستان نظریه‌ای را ابداع نموده‌اند دایر باینکه وظیفهٔ یک مهندس (ارشیتکت) منحصر به مأموریت فنی نیست بلکه او مقام یک داور را میان طرفین (کارفرما و متصدیان ساختمان) دارد و لذا نمیتوان او را مسئول عواقب تصمیمات و دستوراتش دانست مگر آنکه متهم به تیانی و سازش یا تقلب گردد. دامنهٔ این عدم مسئولیت یا معونیت مهندس تا جایی محفوظ است که حتی مهندس مربوطه میتواند از ذکر اسباب و موجبات اتخاذ تصمیمات و صدور دستورات ناصواب خویش خودداری کند (دادگاه‌های انگلیس «سرداور» را از بیان توضیح در مورد مدارک و عللی که موجب اتخاذ رأی اوشده معاف میدانند).

در اوایل در آمریکا نیز پیروی از مقررات داوری متداول در انگلستان با استفاده از «اتحاد مناط» و نظریهٔ حقوقی «شبه داوری»، معماران را نیز در برابر اشتباهات و غفلت‌هایی که می‌کردند مسئول نمیدانستند. اما در زمان حاضر بتدریج از اصل مذکور عدول شده و محاکم، اعتقاد به مسئولیت مهندسین پیدا کرده‌اند و گفته می‌شود که: صحیح است که تصمیمات متخذ و دستورات صادره از طرف «ارشیتکت‌ها» در مورد خود معتبر است و باید از طرف کارفرما و صاحبان کار، اجرا شود، لیکن در عین حال، اهمال و اشتباهات و غفلت‌های آنها نیز تابع و مشمول مقررات عمومی است.

ارشیتکت‌ها و مهندسین بطور کلی در سه مورد یاسه دسته از تخلفات ناشی از غفلت و اهمال، مسئول شناخته میشوند و با پیدایش نظریات جدید، رفته رفته مسئولیت‌های مختلف دیگری نیز بـمـوارد مزبور اضافه می‌گردد. بنا بر این ما موضوع را زیر چهار عنوان بررسی میکنیم:

اول - عیوب و نواقص مربوط به نقشه و مشخصات ساختمان.

دوم - خسارت سوانح (مرک و جرح) ناشی از نقشهٔ غلط

سوم - صدور گواهینامهٔ نادرست.

چهارم - مسئولیت‌های گوناگون.

اول - عیوب و نواقص مربوط به نقشه و مشخصات

در مورد تهیهٔ کروکی یا نقشه و یا مشخصات ساختمان، هر آرشیکتکی در برابر کارفرما مکلف است که حد اعلاى معلومات و ذوق و استعداد و مهارت خویش را ضمن احتراز از غفلت و اشتباه (در حدود عرف و عقل سلیم) بکار اندازد والا مسئول است. میزان خسارت عیوب و نواقص ساختمان که ناشی از عدم مهارت در تهیهٔ نقشه یا تصور در سرپرستی مداوم بهنگام ساختمان باشد بدو طریق تعیین می‌گردد و بیشتر تابع چگونگی و نحوهٔ نقص و عیب است تا جنبه های دیگر موضوع:

طریق اول و آن در صورتی است که رفع عیب و نقص میسر باشد که در این مورد، میزان خسارات، معادل مبلغی است که صرف رفع عیب و نقص مورد بحث خواهد شد.

طریق دوم و آن هنگامی است که عیب و نقص، مربوط با اساس و اصول ساختمان باشد

یا آنکه کیفیتی داشته باشد که يك قسمت اصلی وثابت ساختمان را ناقص کند، بنحویکه با تعمیرات معمولی و هزینه معقول تحمل پذیر، نتوان اصلاح نمود و یا آنکه بدون شکافتن ساختمان و تجدید آن، قابل اصلاح نباشد که در اینصورت، میزان خسارت، معادل تفاوت قیمت فعلی ساختمان (بصورت معیوب) با قیمت آن، در صورتیکه بدون عیب و نقص میبود و طبق نقشه و مشخصات صحیح و کامل بنا میگردید خواهد بود. (۱)

مسائل پیچیده تر، در موردی مطرح می شود که عیب و نقص ساختمان، ناشی از دوام نداشتن باشد. مثلاً هنگامیکه عیب ساختمان، نتیجه غفلت ارشیتکت و یکی دیگر از متصدیان است. در این موارد، «ارشیتکت» فقط مسئول غفلت مربوط به خودش میباشد. لیکن ضمناً اجرتی بابت تهیه نقشه و باو تعلق نمیگردد زیرا در تهیه نقشه صحیح کوتاهی کرده است.
ملاك صلاحیت ارشیتکت:

صلاحیت و لیاقت يك ارشیتکت، از طریق مقایسه با هنر و استعداد يك ارشیتکت متوسط دیگر بدست می آید که سابقه کار و شهرت معمولی داشته باشد. بدیهی است که این مقایسه با موازین عادی بعمل می آید و لذا ارشیتکتی که تهیه نقشه ای را قبول میکند، متعهد و ضامن آن نیست که نقشه اش در حد اعلائی کمال یا نتیجه آن کاملاً و صد درصد رضایتبخش باشد.
مصادیق مسئولیت

ذیلا چند مصادیق ساده مسئولیت ارشیتکتها را که مشمول کلیات و توضیحات فوق است و زمینه کافی برای طرح دعوی علیه ارشیتکت میباشد یاد آور میشویم:

الف - قسمتهای ثابت بنا با منظور و احتیاج، تناسب و انطباق نداشته باشد.

ب - سقف یا کف و یا دیوارها، شکاف بردارند و یا کج شوند و یا فرو ریزند.

ج - پایه بنا، سست باشد، بنحوی که قدرت و استحکام لازم برای نگاهداری ساختمان را نداشته باشد.

د - عایق بندی ساختمان در برابر نفوذ رطوبت، مقاومت لازم را نداشته باشد.

ه - قروح مختلف:

۱ - صاحبکار نسبت به معیوب و نواقص ناشی از نامناسب بودن مصالح مستعمله در ساختمان (با اینکه مصالح مزبور مطابق مشخصاتی باشد که از طرف ارشیتکت تعیین و توصیف شده بوده) علیه ارشیتکت اقدام دعوی و مطالبه خسارت نماید (در اینجا راجع بادعای ارشیتکت علیه تهیه کنندگان مصالح ساختمانی وارد بحث نمی شویم زیرا این موضوع بعنوان ادعای در ادعای (۲) مطرح می شود، آنهم هنگامی که ارشیتکت از صاحب کار مطالبه دستمزد تهیه نقشه و مشخصات را بنماید).

۲ - ارشیتکتی که مامور اتمام ساختمان نیمه تمامی گردد که طرح و نقشه و مشخصات آن از طرف ارشیتکت قبلی تهیه شده، در برابر کارفرما هیچگونه مسئولیتی از جهت خطای نقشه و مشخصات نخواهد داشت همچنانکه از جهت طرز کار و نامناسب بودن مصالح ساختمان نیز مسئولیتی ندارد ولی مکلف است مهارت و دقت خویش را حتی المقدور در انجام نقشه و مشخصات ارشیتکت اولی بکاربرد.

(با طلب عنوان خوانندگان، بعلم ضیق صفحات مجله، و نشانه بحث بشماره آینده موکول گردید.)
بهاءالدین طباطبائی «وکیل دادگستری»

- (۱) نظیر فاعده «ارش» در حقوق و فقه خودمان که در مورد «خیار عیب» جاری است.
(۲) تقریباً نظیر دعوی «جاب ثالث» در حقوق ایران.